

**TIMOTHY MORTON:
THE ECOLOGICAL THOUGHT
(RECENZÍÓ)**

Szerzők:

Vályi Péter (Drs)

Szerző e-mail címe:
valyipeti@gmail.com

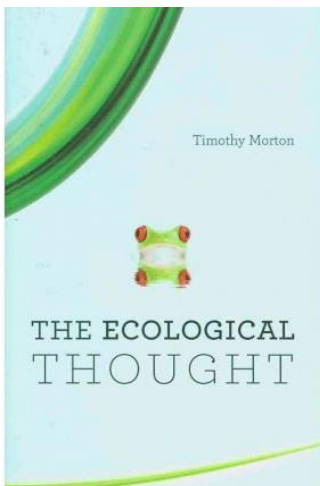
Lektorok:

Mező Katalin (PhD)
Debreceni Egyetem

Nemes Magdolna (PhD)
Debreceni Egyetem

...és további két anonim lektor

Vályi Péter (2019): Timothy Morton: The Ecological Thought (Recenzió). *OxIPO – interdiszciplináris tudományos folyóirat*, 2019/3, 95–101. doi: 10.35405/OXIPO.2019.3.95

A recenzió alapjául szolgáló mű bibliográfiája: Morton, T. (2010): *The Ecological Thought*. /Az ökológiai gondolkodás/ Cambridge: Harvard University Press. 184 oldal ISBN 9780674064225

Kulcsszavak: ökológia, ökológiai válság, ökokriticizmus, objektum orientált ontológia

Diszciplína: filozófia, ökológia, környezeti nevelés

Bibliography of the subject of this recension: Morton, T. (2010): *The Ecological Thought*. Cambridge: Harvard University Press. 184. pp. ISBN 9780674064225

Keywords: ecology, ecological collapse, eco-criticism, object oriented ontology

Disciplines: philosophy, ecology, environmental education

Az ökológia kifejezés hallatán, túlnyomórészt geológiára, biológiára, globális felmelegedésre, emberek és nem emberi lények mindennapi kapcsolatára, társadalmi irányelvekre, újrahasznosításra gondolunk. Megkérdőjelezhetetlen hitet és vallásos meggyőződést társítunk hozzá, ahogy ez az ALF (Animal Liberation Front), EF (Earth First) ideológiájában, gyakorlatában is tükröződik. Az ökológia több ennél, foglalkoznia kell a depresszióval, pszichózissal, tagadással, együttérzéssel, kapitalizmussal és azzal, ami utána következik. Az ökológia gondolata Shelley szavaival: „Egy jelenleg még végig nem gondolt ötlet árnyéka, egy árnyék a jövőből.” E témáról írt könyvet Timothy Morton.

Timothy Morton kortárs filozófus a Houstonban található Rice Egyetem oktatója, szakterületei az angol romantikus irodalom, ökológia, azon belül is ökokriticizmus, illetve az objektum orientált filozófia, amelyben többek között az ökológia objektumát is vizsgálja. Ökológia témájú írásai főként a képzőművészetek, irodalom, filozófia terén hatnak inspirálóan. Dolgozott Olafur Eliassonnal a kortárs képzőművészet egyik legmeghatározóbb alakjával is (Ice Watch, London, 2014). Számos nemzetközi kiállítás szervezésében vett részt kurátorként, illetve elméleteivel generálta, generálja napjainkban is azokat (Budapest 2018, Oslo 2018, Texas 2018, Barcelona 2017).

2018-ban a NASA felkérésére közreműködött a soron következő Pioneer tábla megtervezésében. A Pioneer tábla arannyal bevont grafikus lemez, amelyeket a Pioneer űrszondákban helyeztek el földönkívüli intelli-

gens lényekkel való kapcsolatteremtés reményében (Wikipédia, 2019). A 2010-es évet követően számos publikációt, könyvet írt, konferenciák előadója. A szakma a „Jövő filozófus prófétájának” nevezi (The Guardian, 2017).

A könyv témája

A könyv szerzője, illetve maga a kiadvány a latouri hagyományokat követve, destruálja a világban, tudományokban és mindennapi gondolkodásunkban jelen lévő nagy dichotómiákat, (szubjektum-objektum, ember-természet, kultúra-természet), homogénizálja a makro és mikro dimenziókat, bonyolult rendszerbe, lapos ontológiába helyez minden létezőt, amelyek immáron nem determinisztikusak, passzívak, hanem jellegüktől függetlenül, aktív cselekvőkké válnak (Pintér 2007, Morton 2010, 2012).

A kiadvány egy egyensúlyi állapotából kibillentett, decentralizált és határok nélküli térben foglalkozik az ökológia kérdésével, annak tárgyával, egy szigorú, objektum orientált, non-antropocentrikus filozófiai nézőpontból (Márkus, 2018). Morton érvelése mentén haladva azt látjuk, hogy a distinkciók elhagyása, a szelleműzés elkerülhetetlen az ökológikus állapot megteremtéséhez, amely csakis a távolság térbeli és időbeli felszámolása által jöhet létre. Minden végességet végérvényesen elutasító gondolkodás alkalmas kizárólag arra, hogy a költészet, képzőművészet, filozófia, tudományos kísérletezés, buddhista univerzalizmus eszközeivel képes legyen egy, a földi kereteket is meghaladó ökológikus szemléletmód kialakítására.

Morton ökológiája a fekete lyukak szingularitásához hasonlóan maga köré görbíti a teret és időt, kényelmetlen közelségbe, átláthatatlan összekapcsoltságba, egymásrautaltságba helyezve mindent, amelyben semmi sem tűnik el, hanem visszatér, ismét testet ölt ismeretlen, önmagától megfosztott formában. A zavaró intimitás egyben hátborzongatóvá, barátságatlanná is teszi az eddig barátságosnak, családiasnak vélt világunkat. A világtalanná váló világ képét, annak nyomán kialakuló melankólia feldolgozását tovább nehezítik olyan szuper masszív non-lokális, láthatatlan jelenségek, amelyek fajunk hagyatékává válhatnak a minket, embereket követő, még létező világ számára.

Az Ökológiai Gondolat ebben a globális felmelegedéstől olvadó, radioaktív sugárzástól szennyezett sötét ökológiában alkot etikai, esztétikai és politikai koncepciót a jövő számára, amelyben sorsközösséget kell vállalnunk ezekkel a toxikus, furcsa idegennel.

Aktualitás, jelentőség

Morton az ökológia gondolatát napjaink tudományos és társadalmi diskurzusainak nagy felületét lefedő ökológiai válság és globális felmelegedés, hatodik kihalási esemény problémakörébe helyezi. Amellett érvel, hogy a valós fenyegetésre ezidáig azért nem fogalmazódott meg releváns tudományos válasz, mert a használt rendszerünk, azt alkotó fogalmaink pontatlanok, vagy egyenesen tévesek voltak. Végtelenül összetett és adaptív ökológiájában a globális felmelegedés is, egy elem a hálót alkotó számtalan elem és azok

számtalan variációnak egyike közül. A könyv szakít az ökológia témájú szövegek fogalmazásmódjával, amelyek a maguk stílárissal, maszkulin hangvételükkel, tekintélyt parancsoló adataikkal, önálló írói műfajnak, stílusnak is tekinthetők (Morton, 2010, 2012).

A könyv a filozófia tudományán belül szintén megkerülhetetlen, a szerző tagja annak a filozófiai irányzatnak (OOO, azaz Objektum Orientált Ontológia, Spekulatív realizmus), amely a világunk, valóságunk leírásának egy non-antropocentrikus verziója mellett érvel. Ebben a rendszerben a humanista tudományok és domináns humán szubjektum ideál helyén az objektumok, azaz tárgyak állnak egy lapos ontológiában, amelyek a maguk teljes valóságában mindezzidáig megismerhetetlenek voltak, illetve azok is maradnak az emberi kogníció számára. Az objektum orientált filozófia a valóságunkat alkotó tárgyak végláthatatlanul bonyolult rendszerének leírására tesz kísérletet. Morton ebben a rendszerben, eddigi életművének nagy részét az ökológiát alkotó elemek leírásának szentelte (Márkus, 2018).

A természet- és társadalomtudományok mellett napjainkban már a pedagógiai kutatások terén is érezhető Morton munkásságának a hatása. 2018-2019-ben több kutatás és pedagógiai projekt is beindult a „Dark Education”, „Dark pedagogy” jegyében, azaz Sötét pedagógiaként, amely a mortoni eszköztárral kíván segítséget nyújtani az ökológiai válság, soron következő hatodik nagy tömeges kihalási esemény értelmezéséhez, feldolgozásához az oktatás-nevelés területén (lásd: Lysgaard és tsai, 2019).

Szerkezet

A könyv maga egy tágabb írói szerkezet részét képezi. A szerző maga utólag, 2010-ben elkészített előzményként tekint rá, amely filozófiai, etikai alapot képez az „Ecology without Nature, Rethinking Environmental Aesthetics” 2007-ben megjelent kötete számára (Morton, 2007). Másrészt ebben az átfogó keretet képező könyvben fogalmazódnak meg azok a jellegzetesen mortoni terminusok, amelyek kifejtésére később, külön könyveket szentel, 2013-ban a *Hyperobjects, Philosophy and Ecology After the End of the World*, illetve a *Dark Ecology, For Logic of Future Coexistence* 2016-ban.

Felépítését tekintve a könyv követhető lineáris struktúrát alkot, amelynek vezetésével nemcsak előre, hanem egyre mélyebbre is jutunk Morton érvelésének megértésében. A köszönetnyilvánítást követően a bevezető fejezet *Critical thinking* megkérdőjelezi mindazon főként XIX. századi klasszicizálódó és XX. posztmodern toposzokat, amelyekről gondolkodásmódunk túlterhelt és determinált. Az első fejezet a *Big think*, amellyel érvel, hogy az ökológiáról való gondolkodásnak ki kell szabadulnia a maga csapdáiból, a lokális, organikus, fajiság fogalmak bűvköréből, amelyek ugyan elegendőek egy antiglobalista, lokális attitűd kialakításához, de korán sem adekvátak olyan globális szinten működő problémák megoldásához, mint maga a globális felmelegedés. Amely globális jellegéből adódóan globális, azaz kollektív és nem lokális, közösségi cselekvést kíván.

A kogníció horizontjának kitérésén túl, két alapfogalom *Mesh*, *Strange Stranger*, azaz

Háló és Furcsa Idegenek kerül bevezetésre, amelyek együttesen teremtik meg az Ökológiai Gondolat cirkuláló, lüktető alapját. A két új terminus kifejtésére a „A főbb fogalmak” bekezdésben térnek ki, ezért itt mindössze megnevezem őket a szöveg összefüggő olvashatóságának érdekében.

A második fejezet a *Dark thoughts* a háló és benne cirkuláló genetikus azonosságok mélységeibe visz alá minket. Az előző fejezet ontológiai kérdései után itt az Ökológiai Gondolat esztétikai kérdései merülnek fel.

A harmadik fejezet a *Forward thinking* a jövővel, az Ökológiai Gondolat objektumának lehetséges jövőbeli kérdéseivel foglalkozik. Ajánlásokat tesz, alternatívákat fogalmaz meg a gazdaság, tudomány, filozófia, etika, számára. Ezeken felül bevezeti a hipertárgy (globális felmelegedés, kapitalizmus, radioaktív sugárzás) fogalmát, amelyek az érzékelés szempontjából felfoghatóbbá, de a megismerés szempontjából nehezebbé teszik Morton ökológia koncepcióját.

A könyv végén található a gazdag szakirodalmi és forrásjegyzék, amelyből Morton eklektikusan (nem pejoratív értelemben) építkező gondolatvilága merít.

Fő témakörök

A mű a következő három főbb témakört fejt ki.

Természet

Az Ökológiai Gondolat egyfajta erőfeszítés, találkozás azzal a gondolattal, amely szerint a természet „idegen és elidegenített, a magántulajdon egy speciális formája”. Ahogy

Morton fogalmaz a természet a XIX. század végén induló modernitás terméke, amely napjainkban az egyik utolsó hagyatéka annak a kornak, egy szellem, kísértet csupán. Ezért a legjobb, amit tehetünk az exorcizmus, tehát a szelleműzés. A kiűzés egyben kísérletezés, amely lehet tudományos, képzőművészeti, filozófiai. Morton azért tartja szükségszerűnek a természet koncepciójának és ahhoz kapcsolódó konnotációk meghaladását, mert csak így lehetünk ökológikusak a szó, szószerinti értelmében. Az Ökológiai Gondolatba a természet koncepciójának elvetésével kerülhet be az ökológiát alkotó Mesh és Strange Stranger csakis egymás vonatkozásában létező fogalompárosa (Morton, 2007, 2010, 2012, Watson 2013).

Mesh és a Strange Stranger

A fogalmak megalkotásához Morton szimbiotikusan egymáshoz rendeli a kontinentális filozófia, Derrida és az evolúciós tudományok populáris képviselőit Darwin, Dawkins, Denett. Amellett érvel, hogy a tudománynak, főként az evolúcióval foglalkozó tudománynak hajlandóságot kell mutatni a tévedések beismerésére. Továbbá a humanista tudományok és a természettudomány intenzívebb diskurzusa szükséges, amelyben a társadalomtudományoknak kísérleti akciókutatások formájában kellene kérdéseket feltennie a természettudományoknak. A Mesh, az egyszerűség kedvéért, ám pontatlanul háló, (a szerző leírása alapján, bonyolult szituáció, csapda) a végeláthatatlanul bonyolult összekapcsoltság és egymásrautaltság tere, amelyben minden létezik, feloldódik és cirkulál. A

Strange Stranger, tehát a furcsa idegen, eredetileg l'arrivant Jaques Derrida terminusa nyomán a velünk így szembekerülő, eredeti jelentésétől megfosztott, magából kifordított élő és halott, emberi-nem emberi entitások, fogalmak gyűjtőneve, amelyek ebben a középpont, határok nélküli sötét világban öltetnek testet (Morton, 2010, 2012).

Hipertárgy

Eredetileg hyperobjects, olyan szuper masszív objektumok (globális felmelegedés, radioaktív sugárzás, kapitalizmus, technológia), amelyek főbb tulajdonságai: non-lokalitás, láthatatlanság, időbeli hullámmászás, viszkózitás. Őket magukat sosem érzékeljük, csak a szimptomáik mentén olvasható ragacsos jelenlétük, amelyek azokon az objektumokon keletkeznek, amelyekkel interakcióba léptek. A hipertárgyak nemcsak körülöttünk, hanem bennünk, szöveteinkben, sejtjeinkben is megtalálhatóak, visszavonhatatlanul pervazivak (Morton, 2010).

Szubjektív áttekintés, pedagógiai hasznosíthatóság

Morton írói stílusa valóban családias, intim, ez azonban nem könnyíti a vibráló, cikázó átkapcsolások követését evolúciós biológia, környezeti lírika, filozófia és személyes interpretációk között. Ez magyarázható azzal, hogy Az Ökológiai Gondolat maga a vizsgált objektum, de egyben maga a módszer is, amellyel az objektum vizsgálata történik, a kettő egymástól elválaszthatatlan. (Morton 2010) A környezeti nevelés jelenét és jövőjét

kutató pedagógusként úgy vélem nem az a dolgom, hogy az evolúciós biológia, filozófiatudomány itt felhasznált elemeivel vitatkozzak, sokkal inkább az, hogy Morton relevanciáját mérlegeljem az oktatás-nevelés gyakorlatában. Az Ökológiai Gondolat végtelensége, homályos derengése csábító. A szerző az evolúció nihilizmusa mentén megszabadítja a megismerés horizontját a teleológia fantáziától és feltárja a világtalanná váló világ, valóságának utolsó pillanatát, amely a megsemmisüléssel azonos időben kiesik a talpuk alól. A fajtság fogalmának destrualása, etikai, politikai rendszere, szintén több, mint mély-ökológia, holizmus, több, mint liberalizáció, humanizálás, érzékenyítés a nem emberi létformák iránt. Minden kibillentő, decentralizáló kísérlet, amely az embert a tárgyak lapos demokráciájába illeszti üdvözlendő, azonban a valós gyakorlat szempontjából aggályos. Lévén, hogy a könyv által felvázolt koncepció, szintén egy módja a világ interpretációjának, úgy az azzal szembeni távolságtartás is ajánlott, pontosabban azzal az esztétikai dimenzióval szembeni távolságtartás, amely hajlamos az érzékeken keresztül a még megmaradt racionalitást is félrevezetni. Azonban Morton pontosan fogalmaz, amikor azt mondja „10 000 éve még nem létezett Stonehenge. 10 000 év múlva a plutónium még mindig létezni fog.” (Morton, 2010). A könyv, noir filmeket idéző stílár, esztétikai dimenziója alatt nagyon is releváns és valós kérdések fogalmazódnak meg, amelyek a pedagógia, mint a valóság mediálásával, oktatásával foglalkozó tudomány számára is megkerülhetetlenek:

- Képesek vagyunk meghaladni a térbeliség, időbeliség distinktív mechanizmusait és felszámolni ember-természet dichotómiáját?
- A jelenleg ismert világ (globális kapitalizmus, végtelen növekedés), az elképzelhető világok sokaságán belül az, amely valóban hordoz magában annyi értéket, amelyek okán érdemes a megmentésre? Elképzelhető egy posztkapitalista, kollektivista berendeződés, akár posztkapitalista öröm, nomádság, amely kevésbé materialista, mindinkább spekulatív, spirituális létforma?
- Leírható a jelenlegi ökológiai válság, annak kilátástalansága, melankóliája a hipertárgy elmélet pedagógiai gyakorlatba történő beépítésének segítségével?
- Lehetséges meghaladni a faji önérdeken alapuló túlélési stratégiákat? Képesek az Ökológiai Gondolat arra, hogy az emberi gondolkodásban, így a környezeti nevelésben prioritást élvező, emberi létezés helyére a komplex földi élet létezésének kérdését pozícionálja?

A válasz az, hogy igen, világszerte már több helyen (Dánia, USA, Svédország) is zajlanak olyan pedagógiai kutatások, amelyek tágabb értelemben az objektum orientált filozófia eszközeivel vizsgálják, elemzik az ökológiai válság problémáját. Ezek a kérdések messze meghaladják a pedagógiai kutatás keretrendszerét tény, azonban, ha valóban magunkévá tesszük az Az Ökológiai Gondolat módszerét, úgy máris elképzelhetetlen a kérdés pedagógiai mezőben való elgondolása. Ha valóban azt szeretnénk, hogy az elkövetkező ge-

nerációk, ne azokat az attitűdöket, viselkedési mintákat örököljék, illetve örökítsék tovább, amelyek a jelenlegi helyzet kialakulásához vezettek, vegyük fontolóra Morton ötletekben gazdag Ökológiai Gondolatát úgy, hogy differenciálunk non-antropocentrikus világgép és embertelenné váló világgép örömteli üdvözlése között, a kettő korán sem ugyanaz.

Ajánlás

Morton könyve mellőzi a szubjektum fontosságát, hiszen rendszerben gondolkodik, másfelől rendszerelmélete nem foglalkozik osztállyal, annak differenciáltságával, de az ökológia válság kapcsán hevesen támadja a politika jobb oldali szárnyát, olvasását éppen ezért főként azoknak ajánlom, akik valóban képesek átlépni a politikai ideológia kategóriáin. Azoknak azonban, akik a világ mediálásával foglalkoznak, példának okáért pedagógiával, nagyon is, nem, mint kőbe véssett kánont, sokkal inkább mint forrást a pedagógus gondolkodás, ökológikus megszervezéséhez.

Irodalom

- Biological Conversation* (2019). Letöltés: 2019.10.12. Web: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0006320718313636>
- Blasdel, A. (2017): *A reckoning for our species': the philosopher prophet of the Anthropocene*. Letöltés: 2019.10.10. Web: <https://www.theguardian.com/world/2017/jun/15/timothy-morton-anthropocene-philosopher>
- Clark, C. (2013): *Strange Strangers and the uncanny hammers: Morton's The Ecological Thought and phenomenological tradition*. Letöltés: 2019.10.10. Web: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14688417.2013.800339>
- Lysgaard, J. A., Bengtsson, L. S., Hauberg, M. & Laugesen, L. (2019): *Dark Pedagogy: Education, Horror and the Anthropocene*. Letöltés: 2019.10.13. Web: <http://www.cdo.ugent.be/sites/default/files/downloads/Dark%20pedagogy%20presentation%20Jonas%20Lysgaard.pdf>
- Márkus E. (2018): *Furcsa, hogy természetnek hívjuk azt is, ahol négyzetlátsban vannak ültetve a fák*. Letöltés: 2019.10.13. Web: <https://artportal.hu/magazin/furcsa-hogy-termetnek-hivjuk-azt-is-ahol-nyezetracsban-vannak-ultetve-a-fak/>
- Morton, T. (2007): *Ecology without Nature, Rethinking Environmental Aesthetics*. Cambridge: Harvard University Press
- Morton, T. (2012): *Thinking Ecology: The Mesh, the Strange Stranger and the Beautiful Soul*. Letöltés: 2019.10.10. Web: https://www.academia.edu/934516/Thinking_Ecology_The_Mesh_the_Strange_Stranger_and_the_Beautiful_Soul
- Morton, T. (2010): *The Ecological Thought*. Cambridge: Harvard University Press.
- Pintér Z. (2007): *Akasszátok fel a királyt*. Letöltés: 2019.10.13. Web: <http://buksz.c3.hu/0703/08pinter.pdf>
- Watson, M. (2013): *Ecological Thought review*. Letöltés: 2019.10.13. Web: https://www.academia.edu/3511718/Review_of_The_Ecological_Thought_Timothy_Morton_